

İBNÜ'L-AHNEF

(ابن الأحنف)

Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. el-Ahnef
b. el-Esved el-Haneî el-Yemâmî
(ö. 192/808)

Hârûnürreşid'in saray şairlerinden.

133 (750) yılı civarında Bağdat'ta doğdu. Hicaz'ın Yemâme bölgesinden Hanîfe kabilesine mensup olan ailesinin Horasan'a yerleştiği, babasının Basra'ya dönerek 150 (767) yılında burada vefat ettiği kaydedilmektedir (Hatîb, XII, 133). Kaynaklarda tahsil hayatı hakkında bilgi bulunmayan şairin çok erken yaşlarda şiir yazmaya başladığı anlaşılmaktadır. Ünlü şair Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783), İbnü'l-Ahnef'in sanat hayatının ilk yıllarından söz ederken ondan "genç" diye bahseder. Halife Hârûnürreşid'in gözde şairlerinden olan İbnü'l-Ahnef, Horasan ve Ermenistan seferlerinde halifenin yanında bulundu, ancak vatan özlemine dayanamayınca izin alarak Bağdat'a döndü (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, VIII, 372). Aynı zamanda Bermekî ailesinin ileri gelen devlet adamlarıyla, özellikle Yahyâ b. Hâlid ve oğlu Ca'fer ile de yakın münasebeti olan şairin halifenin ve üst seviyedeki devlet adamlarının takdirlerini kazandığı, kendisine bol bağış ve ihsanlar verildiği, devlet bürokrasisinde yüksek bir itibarı olduğu anlaşılmaktadır. Türk asıllı yeğeni şair İbrâhim b. Abbas es-Sûlî'nin Dîvân-ı İnşâ'ya kâtip olarak tayin edilmesinde onun rolü olduğu söylenebilir. İbnü'l-Ahnef 192 (808) yılında Bağdat'ta vefat etti. Hârûnürreşid'den (ö. 193/809) sonra ve hac esnasında öldüğü, ayrıca Basra'da defnedildiği de rivayet edilmektedir. Ömer Ferruh ise onun 198 (814) yılında vefat ettiğini söyler (*Târîhu'l-edeb*, II, 141). İbnü'l-Ahnef'in, şair Müslim b. Velîd ve bir şiirinden dolayı kendisini kâfir ve günahkâr olmakla itham eden Mu'tezile kelâmcısı Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf ile aralarının açık olduğu (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, VIII, 354), bilinen tek hicvyesini de onun hakkında yazdığı kaydedilmektedir (*Divân* [Antuvan Nuayyim'in şerhiyle birlikte], s. 222; ayrıca bk. şerhedenin girişi, s. 18).

İbnü'l-Ahnef'in şiirleri ölümünden sonra kâtip ve şair Zünbûr b. Ferec tarafından derlenmiştir. Daha sonra Ebû Bekir es-Sûlî onun biyografisini yazmış ve şiirlerinden seçmeler yapmıştır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî *el-Eğâni*'sinde İbnü'l-Ahnef'e ayırdığı bölümde bu biyografiden faydalanmıştır. Emîr ve şair Ebüddullah b. Tâ-

hir (ö. 300/913) Horasan'da onun divanının bazı nüshalarını gördüğünü, hepsinin de üzerinde "Şi'rü'l-Emîr Ebî'l-Fazl el-Abbâs" yazılı bulunduğunu belirtmektedir (*el-Eğâni*, VIII, 353). Yâkût, İbnü'l-Ahnef'in kendi zamanında bilinen divanının nüshalarının birbirinden farklı olduğuna işaret etmektedir (*Mu'cemü'l-üdeba'*, XII, 40-44).

Sûlî'nin İbnü'l-Ahnef'in şiirlerinden yaptığı seçmenin iki nüshası kaybolmuş, üçüncü nüsha 1298'de (1881) İbn Matrûh'un divanı ile birlikte İstanbul'da basılmıştır. Kahire-Bağdat neşri (1367/1948) İstanbul baskısının tekrarıdır. Bu neşirde yer alan şiirler genellikle kısa parçalardan oluşur. Âtike el-Hazrecî, İbnü'l-Ahnef'in divanı üzerine yaptığı tezi (*Divân d'al-Abbâs b. al-Ahnafe*, Paris 1953) Kahire'de yayımlamıştır (1373). Divan, Dârü Sâdir yayınevi tarafından da birkaç defa basılmış (Beyrut 1965, 1398/1978), Abdülmecid el-Molla, Mecid Tarrâd ve Antuvan Nuayyim tarafından şerhedilmiştir (bk. bibl.). Mecid Tarrâd ile Antuvan Nuayyim şerhlerinin sonunda İbnü'l-Ahnef'in *el-Eğâni*'deki biyografisiyle İshak el-Mevsilî ve İbrâhim el-Mevsilî gibi bestekârlar tarafından bestelenip okunmuş bazı şiirleri de yer almaktadır (*Divân* [Mecid Tarrâd'ın şerhiyle birlikte], s. 287-303; a.e. [Antuvan Nuayyim'in şerhiyle birlikte], s. 379-399).

Bir iki mersiye ve hiciv parçası dışında İbnü'l-Ahnef'in şiirlerinin tamamı gazel türündedir. Ömer b. Ebû Rebîa, Cemîl, Ahvas ve Arcî gibi Hicaz şairlerinin takipçisi olan İbnü'l-Ahnef, idealize edilmiş bir kadın tasviriyile platonik aşkı terennüm etmiştir. Şiirlerinde Necris, Nesrin, Hind, Suâd gibi platonik aşk şiirlerine konu olmuş birçok sevgili adı geçmektedir. Şiirlerinin dörtte üçü Fevz adını verdiği sevgiliye dairdir. Bununla beraber onun maddî aşkın söz konusu edildiği şiirleri de vardır. Ancak bu tür şiirleri, Ebû Nuvâs'ın sevgilinin maddî aşkı ile dopdolu olan şiirinin yanında son derece basit kalır. Süslü belâgattan uzak, zarif, sade ve akıcı dili Ebû Nuvâs'ınkine benzer. İbnü'l-Ahnef'in şiirine gösterilen rağbeti sırf dış (Helenistik) tesirle veya eski Arap geleneğinde geçen Benî Uzre'ye has mânevî aşkın büyüsü ile açıklamak yeterli değildir. Şairin içinde yaşadığı toplumun eğilimini de dikkate almak gerekir. Onun, Hârûnürreşid'in güzel sanatlarla düşkünlüğüne ve saray kadınlarının zevklerine hitap eden şiirleri İbrâhim el-Mevsilî gibi bestekâr ve şarkıcılara malzeme olmuştur. Dilci Riyâşî, tarihçi Zübeyr b. Bekkâr ve İbrâhim es-Sûlî gibi önemli şahsiyetlerle Câhiz, İbn Kuteybe ve Mes'ûdî gibi edip ve tarihçi-

lerin, Halife Vâsîk gibi bir mûsikî severin, Ebû Bekir es-Sûlî gibi bir edibin ve Seleme b. Âsım gibi titiz bir âlimin onun şiirlerine ilgi duyması, bunların geniş bir halk kitlesi tarafından beğenildiğini göstermektedir.

İbnü'l-Ahnef'in aşk şiirleri Endülüs şiirinde gazel türünün gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Bu hususu İbn Hazm'ın *Tavku'l-hamâme*'sinden de anlamak mümkündür (*Güvercin Gerdanlığı*, s. 215-216). Josef Hell ve Charles C. Torrey gibi ilim adamları onun Arap edebiyatındaki etkisini ortaya koydukları gibi Ahmed Ferîd Rifâî ve Necîb Muhammed el-Behbîtî gibi tenkitçiler de şiirlerinin ilgi görmesinin sebeplerini tesbit etmeye çalışmışlardır (bk. bibl.). İbnü'l-Ahnef hakkında Muhammed Ali Sabbâh *el-Abbâs b. el-Ahnef şâ'irü'l-hub ve'l-gazel* adıyla bir eser kaleme almıştır (Beyrut 1990).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ahnef, *Divân* (nşr. Kerem el-Bustânî), Beyrut 1398/1978, neşredenin girişi, s. 5-13; a.e. (Antuvan Nuayyim'in şerhiyle birlikte), Beyrut 1416/1995, s. 222; ayrıca bk. şerhedenin girişi, s. 5-35; a.e. (Abdülmeccid el-Molla'nın şerhiyle birlikte), Bağdat 1947; a.e. (Mecid Tarrâd'ın şerhiyle birlikte), Beyrut 1414/1993, şerhedenin girişi, s. 7-16; Ebû Nuvâs, *Divân* (nşr. E. Wagner), Wiesbaden-Kahire 1958, I, 38-40; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ* (nşr. Müfid Kumeyha), Beyrut 1401/1981, s. 429-431; İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-şu'arâ* (nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Kahire, ts., s. 253-256; İbn Abdürrabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, V, 377-378; VI, 382-388; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehbe* (Meynard), VII, 145-148; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni*, Beyrut 1957, VIII, 354-378; Merzûbânî, *el-Müveşşah* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1385/1965, s. 357-359; Ebû İshak el-Husri, *Zehrü'l-âdâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1389/1969, II, 944-948; İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı* (trc. Mahmut Kanık), İstanbul 1985, s. 215-216; Hatîb, *Târîhu Bağdat*, XII, 127-133; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XII, 40-44; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 20-27; Abdürrahim b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidü'l-tenşîş* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1947, I, 54-57; Ahmed Ferîd Rifâî, *Âşrû'l-Me'mûn*, Kahire 1928, II, 393-399; Brockelmann, *GAL*, I, 73-74; *Suppl.*, I, 114; Sezgin, *GAS*, II, 513-514; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 144-145; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 141-143; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihristü mahtûâtî Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, II, 40-41; S. Enderwitz, *Liebe als Beruf. Al-Abbâs Ibn al-Ahnafe und das Gazal*, Stuttgart 1995; C. C. Torrey, "The History of al-Abbâs b. al-Ahnafe and His Fortunate Verses", *JAOS*, XV (1894), s. 43-70; J. Hell, "al-Abbâs Ibn al-Ahnafe, der Minnesänger am Hofe Hârûn ar-Raşîd's", *Islamica*, II, Leipzig 1926, s. 271-307; R. Blachère, "Hârûnürreşid'in Saray Şairlerinden: 'Abbâs İbnü'l-Ahnef" (trc. Süleyman Tülüçü), *EAÜİFD*, XI (1993), s. 170-175; a.mlf., "al-Abbâs b. al-Ahnafe", *EP* (İng.), I, 9-10; a.mlf., "al-Abbâs Ibn al-Ahnafe", *ECUn*, I, 5; Thomas Bayer, "Al-Abbâs Ibn

al-Ahnaf: Ein Literatur Geschichtlicher Sonderfall und seine Rezeption", *WZKM*, LXXXVIII (1998), s. 65-107; "İbnü'l-Ahnef", *İA*, V/2, s. 842-843.

SÜLEYMAN TÜLÜÇÜ

İBNÜ'L-AHREM

(ابن الأخرم)

Ebû Abdillâh Muhammed

b. Ya'kûb b. Yûsuf

eş-Şeybânî en-Nisâbü'rî

(ö. 344/955)

Hadis hâfızı.

250'de (864) doğdu. Babası ve ilk dönemlerde kendisi İbnü'l-Kirmânî diye tanınmıştır. Tahsil için Nişâbur dışına hiç çıkmadığı belirtilmiş olup Yahyâ b. Muhammed ez-Zühfî, Ebû Ali el-Kabbânî ve Muhammed b. Nasr el-Mervezî gibi hocalardan istifade etti. Başta Hâkim en-Nisâbü'rî olmak üzere Ebû Abdullah İbn Mende ve daha pek çok kişi kendisinden hadis rivayetinde bulundu.

Hadis ilimlerinde, özellikle de ilel ve ricâl konularında iyi yetişmiş bir âlim olan İbnü'l-Ahrem'in dönemin ilim adamlarıyla zaman zaman ilmî tartışmalara katıldığı belirtilmekte ve Arapça'yı iyi kullandığı söylenmektedir. Hadis alanındaki başarısı sebebiyle İbnü'l-Ahrem'i akranlarına tercih eden İbn Huzeyme, tartışmalı meselelerde onun görüşlerini benimsemiştir (Zehebî, *Tezkiretû'l-huffâz*, III, 865). İbnü'l-Ahrem 14 Cemâziyelâhir 344'te (5 Ekim 955) vefat etti.

Onun kaynaklarda zikredilen ve genellikle *Şahîhâyn* üzerine yapılmış müstahrec türü çalışmalar olduğu anlaşılan eserleri şunlardır: *el-Müstahrec 'ale's-Şahîhâyn*, *el-Müsnedü'l-kebîr*, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. İshak es-Serrâc'ın isteği üzerine hazırladığı *el-Müstahrec 'alâ Şahîhi Müslim*, *el-Muhtasarü's-Şahîh el-müttefeku 'aleyh*, *el-'Avâlî*, *Kitâbü'r-Risâle* (*Hediyetü'l-'ârifin*, II, 41).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Nukta, *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 125; Zehebî, *Tezkiretû'l-huffâz*, III, 864-866; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 466-469; a.mlf., *el-'İlâm bi-vefeyâtî'l-a'lâm* (nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd - Abdülcebbâr Zekkâr), Beyrut 1412/1991, s. 146; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 331-350*, s. 312-313; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 336-337; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 313; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 355-356; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 368; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kiserî Hasan), Beyrut 1411/1990, I, 163; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 41; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 21; Kays Âl-i Kays, *el-İrâniyyûn*, II/2, s. 390-391.

BİLÂL SAKLAN

İBNÜ'L-ÂKÜLÎ

(ابن العاقلی)

Ebû'l-Mekârim Gıyâsüddîn Muhammed

b. Muhammed b. Abdillâh

el-Vâsıtî el-Bağdâdî

(ö. 797/1394)

Şâfiî fakihî ve hadis âlimi.

733 Recebinde (Nisan 1333) Bağdat'ta doğdu. İlmî geleneğe sahip bir aileye mensup olup ataları Bağdat yakınlarındaki Âkul köyünde ikamet ettikleri için buraya nisbetle anılmıştır. Babası Muhyiddin el-Âkulî'den, Sirâceddin el-Kazvîni ve zamanın diğer önde gelen âlimlerinden ders aldı. Hadis, fıkıh ve Arap dili ve edebiyatı alanlarında kendini yetiştirdi. Desesi ve babası gibi Bağdat'ta Müstansırıyye ve Nizâmiyye medreselerinde Şâfiî fıkıhı okuttu, Mekke, Medine, Şam, Halep ve Kudüs'te hadis rivayet etti.

Devrin âlimleri ve devlet adamları katında saygın bir yeri olan İbnü'l-Âkulî, bugün Câmiu'l-Âkulî olarak bilinen Dârü'l-Kur'ânî'l-Cemâliyye'nin de kurucusudur. Babasının kabrinin bulunduğu yerde inşa ettirdiği, döneminin bütün ilimlerinin okutulduğu bu medreseye birçok vakıf tahsis eden İbnü'l-Âkulî'nin yıllık gelirinin tamamını tasadduk ettiği nakledilmektedir.

Timur'un Bağdat'a yönelik saldırısı sırasında Kuzey Irak'ta hüküm süren Celâyirîler hânedanının hükümdarı Sultan Ahmed Celâyirî ile beraber Bağdat'tan ayrılan İbnü'l-Âkulî'nin malları yağma edildi ve ailesi esir alındı. Bir süre Dimaşk ve Kahire'de ikamet ettikten sonra yine Sultan Ahmed'le beraber Bağdat'a döndü ve beş ay sonra burada vefat etti (Safer 797/ Aralık 1394); cenazesi vasiyeti üzerine Ma'rûf-i Kerhî'nin türbesi civarına defnedildi.

Eserleri. 1. *er-Raşı limâ ruviye 'ani'n-nebiyyi mine'l-fi'l ve'l-vaşf*. Daha çok Hz. Peygamber'in özellikleri ve şahsiyeti öne çıkarılarak telif edilen muhtasar bir hadis kitabıdır (I-II, Dimaşk 1393/1973; Kahire 1406/1986). On yedi bölümden meydana gelen eserin kaynakları arasında İbnü'l-Esir'in *Câmi'u'l-uşûl*'ü, Ömer b. Bedr el-Mevsilî'nin *el-Cem' beyne's-Şahîhâyn*'i, Beyhâkî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve'si*, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ'i*, Hakîm et-Tirmizî'nin *en-Na'î*'i, İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i ve meşhur tabakat kitapları yer almaktadır. 2. *Arfû't-îb fi ahbâri Mekke ve Medineti'l-habîb* (nşr. Muhammed Zeynühum Muhammed Azb, Kahire 1409/1989). 3. *Miftâhu'r-recâ fi şerhi Meşâ-*

bîhi'd-dücâ. Begavî'nin *Meşâbîhu's-sünne* adlı eserinin şerhidir.

İbnü'l-Âkulî'nin günümüze ulaşan diğer iki eseri *ed-Dirâye fi ma'rifeti'r-rivâye* ve *Kifâyetü'n-nâsik fi ma'rifeti'l-menâsik*'tir (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 209; *Suppl.*, II, 204; *DMBİ*, IV, 174). Beyzâvî'nin *Minhâcû'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl* ve *el-Gâyetü'l-kusvâ fi dirâyeti'l-fetvâ* adlı eserlerini şerheden İbnü'l-Âkulî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *'İddetü'l-vañid* ve *'umdetü'l-tevhîd* (İslâm akaidine dair manzum bir eserdir), *er-Red 'ale'r-Râfi'a*.

BİBLİYOGRAFYA :

Makrizî, *Sülûk*, VIII, 846; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, III, 176-178; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 194; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gumr*, III, 275-278; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 225-226; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1192, 1699, 1879; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 351-352; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 175; *İlâhu'l-meknûn*, II, 140; Brockelmann, *GAL*, II, 209; *Suppl.*, I, 620; II, 203-204; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, XI, 240; Nâci Ma'rûf, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Müstansırıyye*, Kahire 1976, I, 138, 142-143; Zirikfî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 43; Claude Golliot, "Textes arabes anciens édités en Egypte au cours des années 1990 à 1992", *MIDEO*, XXI (1993), s. 543; Mihyâr Alevî Mukaddem, "İbn 'Âkulî", *DMBİ*, IV, 173-174; Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *DİA*, VI, 102.

ALİ BAKKAL

İBNÜ'L-A'LEM

(ابن الأعم)

Ebû'l-Kâsım Alî

b. el-Hasen (Hüseyn) el-Alevî

eş-Şerîf el-Hüseynî el-Bağdâdî

(ö. 375/985)

XIII. yüzyıla kadar önemini koruyan *ez-Zicü'l-'Adu'dî*'nin sahibi astronomi âlimi.

324'te (936) Bağdat'ta doğdu; Ca'fer b. Ebû Tâlib'in soyundandır. Geleneksel temel eğitimini tamamladıktan sonra matematik, astronomi ve müzik nazariyatı okudu. X. yüzyılın ikinci yarısında astronomi alanında büyük bir otorite olarak kabul edildiği için Büveyhî Emîri Adudüddavle onu himayesine aldı ve sarayındaki diğer astronom-astrologlardan çok onun gözlemlerine değer verdi. Kaynaklarda bilgi bulunmamakla birlikte Adudüddavle'nin Bağdat'ta kurdurduğu rasathâne-de İbnü'l-A'lem'in de görev yaptığı düşünülebilir; çünkü onun daima "sâhibü'z-zîc" diye anılmasına yol açan *ez-Zicü'l-'Adu'dî* adlı zîcî, o güne kadar kullanılmakta olan Yahyâ b. Ebû Mansûr el-Müneccim'in Halife Me'mûn için hazırladığı *ez-Zicü'l-*